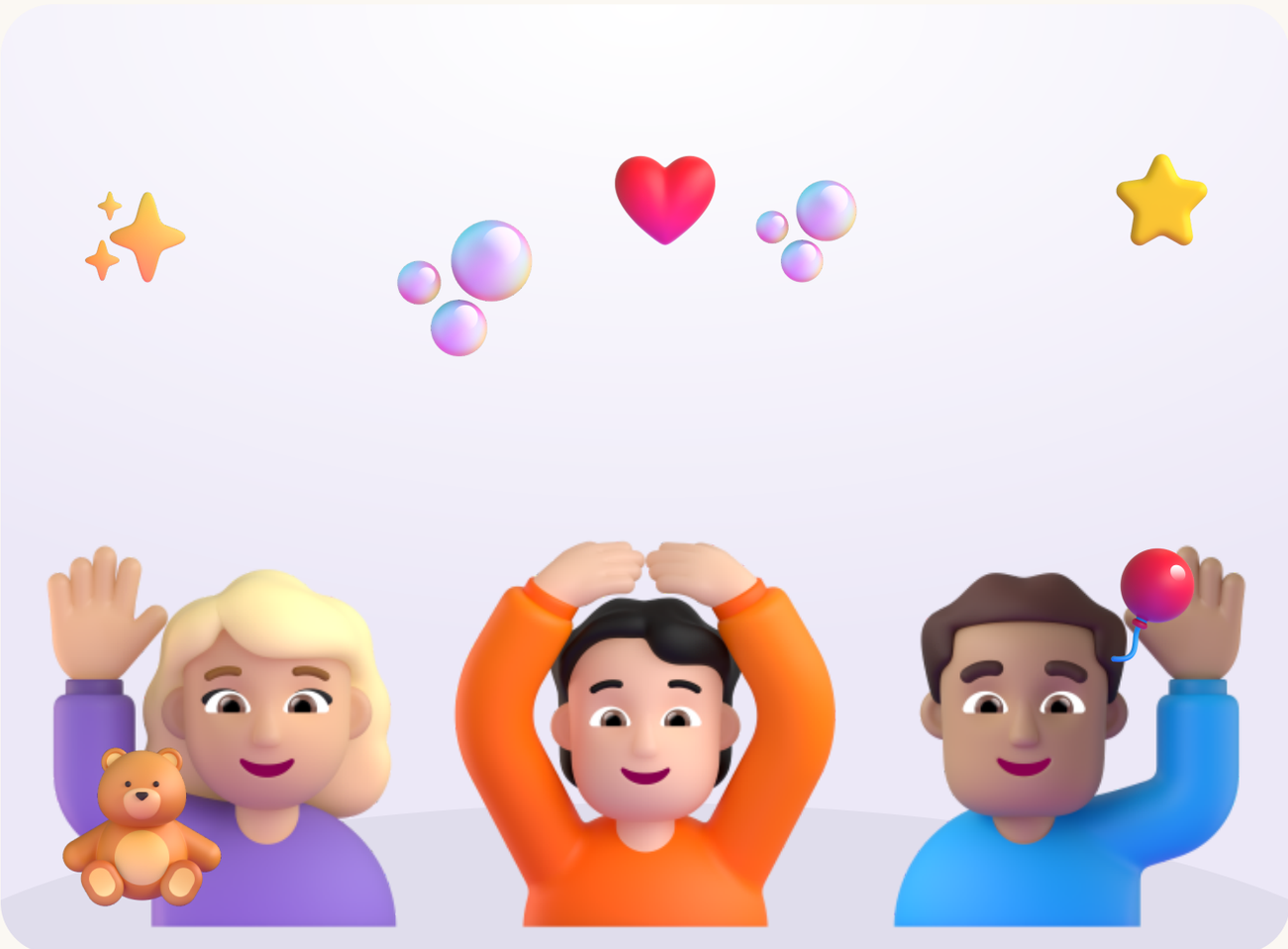
AİLELER VE EĞİTİCİLER İÇİN RESİMLİ EL KİTABI

Birlikte *Konuşuyoruz*

Otizmli çocuklarda anadil ve iletişim: adım adım rehber ve 10 resimli dil oyunu

3	4	6	10
destek düzeyi	iletişim basamağı	PECS aşaması	resimli oyun

KANITA DAYALI · OYUNLA ÖĞRENME · EV VE OKUL İÇİN

İçindekiler

1 Otizm nedir? Özellikleri ve destek düzeyleri

2 Otizmli çocuklar dili nasıl öğrenir?

3 Çocuğunuz iletişimin hangi basamağında?

4 Kanıta dayalı yöntemler: ABA, Doğal Öğretim, PECS

5 Düzeylere göre eylem planı: Kim, ne ile, nasıl, ne kadar?

6 Evde ve okulda iletişim fırsatları yaratmak

7 Adım adım resimli dil oyunları (10 oyun)

8 Altın tavsiyeler ve ileriye dönük öneriler

Kaynakça

Makale: Otizmi Anlamak: Tanı, Yaygınlık ve Psikolojik Müdahaleler (Doç. Dr. Elvan Kiremitçi Canıöz)

Bu kitap nasıl kullanılır?

Önce 1–3. bölümleri okuyarak çocuğunuzun bugün **hangi iletişim basamağında** olduğunu belirleyin. Ardından 5. bölümdeki eylem planından çocuğunuzun düzeyine uygun tabloyu seçin. 7. bölümdeki oyunlar renklerle düzeylere ayrılmıştır:

- Başlangıç: ortak dikkat ve iletişim başlatma
- Orta: sözcük öğretme ve isteme
- İleri: sohbet ve diyalog

Bu kitapçık bilgilendirme amaçlıdır; tanı ve bireysel eğitim planı için çocuk psikiyatristi, dil ve konuşma terapisti ve özel eğitim uzmanından destek alınız.

BÖLÜM 01

Otizm Nedir?

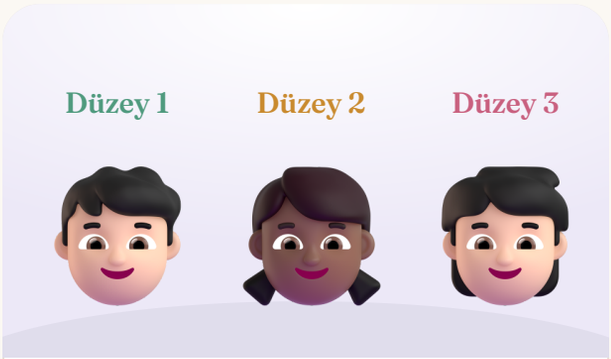
01

Farklı bir algılama ve öğrenme biçimi

Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB), beynin bilgileri, sesleri ve görüntüleri akranlarından farklı biçimde işlemesiyle kendini gösteren, erken çocuklukta başlayan **nörogelişimsel bir durumdur**. Tıpta (DSM-5–TR) nörogelişimsel bozukluk olarak sınıflandırılır; bulaşıcı ya da geçici bir hastalık değildir, yaşam boyu süren farklı bir gelişim biçimidir.

Otizmli çocuklar insanlarla iletişim kurmakta, göz teması sağlamakta, konuşmayı başlatmakta ve duygularını paylaşmakta zorlanabilir. Bazı hareketleri tekrarlama (el çırpma, kendi etrafında dönme) ya da belirli konulara yoğun ilgi duyma görülebilir.

ABD'de CDC'nin 2025'te yayımlanan verilerine göre 8 yaşındaki çocukların yaklaşık 31'de biri otizm tanısı almaktadır. Geç konuşmak "tembellik" ya da "istememek" değildir: Bu çocukların beyni dili farklı yollardan kaydeder. Doğru yöntem ve sabırla her çocuk kendi hızında ilerleme kaydedebilir.

Her çocuk farklıdır; destek ihtiyacı düzeyden düzeye değişir.

Otizmin üç destek düzeyi (DSM-5-TR)

Düzey 1
Destek gerektirir

Sosyal: Sohbet başlatmakta zorlanır; arkadaş edinmek ister ama nasıl davranacağını bilemeyebilir.

Davranış: Plan ve rutin değişikliklerinden hoşlanmaz.

Dil: Düzgün ve bol sözcüklü konuşur; şaka, deyim ve imaları anlamakta güçlük çeker.

Düzey 2
Belirgin destek gerektirir

Sosyal: İletişim çabası kısıtlıdır; beklenmedik tepkiler verebilir.

Davranış: Rutin bozulunca belirgin huzursuzluk yaşar.

Dil: Basit cümlelerle konuşabilir ya da belirgin gecikme vardır; duyduğunu tekrarlama (ekolali) görülebilir.

Düzey 3
Çok yoğun destek gerektirir

Sosyal: Sosyal bağ kurmakta çok zorlanır; çevresine ilgisiz görünebilir.

Davranış: Yoğun sallanma, zıplama; değişikliğe güçlü tepki.

Dil: Hiç konuşmayabilir; ihtiyacını ağlayarak ya da yetişkinin elini çekerek gösterir.

Düzey, dil seviyesini değil destek ihtiyacını gösterir; sosyal iletişim ve tekrarlayıcı davranışlar için ayrı ayrı belirlenir. Dil durumu tanıda ayrıca belirtilir; yukarıdaki dil örnekleri yalnızca tipik tablolardır.

Belirtilerin konuşmaya etkisi

Sosyal ilgi
Bebek annenin yüzüne ve dudaklarına bakarak sesleri taklit eder. Dönen bir tekerleğe odaklanan çocuk bu doğal dil girdisini kaçırır.

İşaret etme
Çocuk parmakla göstermez ya da yetişkinin gösterdiği yere bakmazsa "Bak, bu kedi" bağı kurulamaz.

Duyusal hassasiyet
Buzdolabı uğultusu ya da korna sesi çok şiddetli gelebilir; annenin sözcükleri bu gürültüde kaybolur.

ÖNEMLİ KAVRAMLAR

DSM-5-TR	Amerikan Psikiyatri Birliği'nin, dünyada yaygın kullanılan tanı ve destek düzeyi kılavuzu.
Nörogelişimsel durum	Beynin büyüme, öğrenme ve bilgi işleme basamaklarının akranlarından farklı ilerlemesi.
Duyusal hassasiyet	Işık, ses, dokunma ya da tat gibi uyaranlara aşırı rahatsızlık ya da duyarsızlık.

BÖLÜM 02

02

Otizmli Çocuklar Dili Nasıl Öğrenir?

Ortak dikkat, anlama, ekolali ve kalıp öğrenme

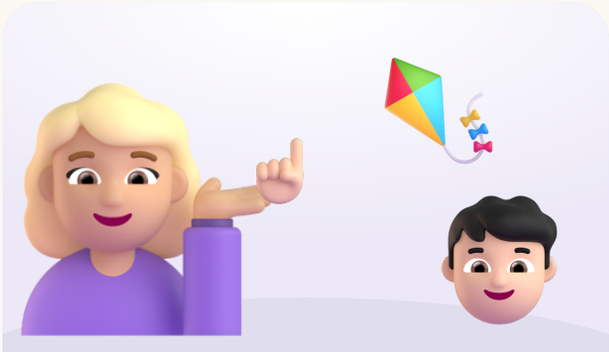
Ortak dikkat: Dilin gizli anahtarı

Konuşabilmek için önce karşımızdakiyle **aynı şeye birlikte odaklanmak** gerekir.

Yanıt verme: "Bak, uçak!" dediğinizde çocuğun parmağınızın ucuna değil gökyüzündeki uçağa bakabilmesi.

Başlatma: Çocuğun gördüğü köpeği sadece sevincini paylaşmak için göstermesi ve yüzünüze bakıp gülümsemesi.

Ortak dikkat becerileri, sonraki dil gelişimiyle güçlü biçimde ilişkilidir.

Anne gösterir, çocuk aynı yere bakar: ortak dikkat.

Anlama ile konuşma arasındaki tuzak: Çocuk bir reklam şarkısını ezbere söyleyebilir; ama "Ayakkabını giy" dendiğinde tepki vermeyebilir. Hedef, kaç sözcük ezberlediği değil; **söyleneni ne kadar anladığı ve sözcükleri ihtiyacı için kullanabilmesidir.**

Ekolali (söz tekrarı) bir kusur değil, çoğu zaman bir iletişim çabasıdır

Anında ekolali

"Su ister misin?" sorusuna "Su ister misin?" diye cevap verir. Bu, sizi duyduğunu ve katılmak istediğini, ama "Evet, istiyorum" demeyi henüz bilmediğini gösterir.

Gecikmiş ekolali

Dün izlediği çizgi filmdeki "Korkma, ben yanındayım!" sözünü bağırıyorsa, o an korktuğunu bu replikle anlatıyor olabilir.

Görevimiz çocuğu susturmak değil, kalıbın arkasındaki ihtiyacı anlayıp onu gerçek iletişime dönüştürmektir.

İki öğrenme yolu

Anne bana kırmızı elma ver

Elma ver

Elma

Tuğla usulü (analitik)

Önce tek sözcük, sonra ikili, sonra tam cümle. Çocukların çoğu böyle öğrenir.

Hadi-parka-gidelim-mi?

Kalıp usulü (gestalt)

Bazı otizmli çocuklar dili ezber cümle blokları (şarkı, replik) halinde kullanır. Destekle bu blokları parçalayıp sözcükleri ayrı ayrı kullanmayı öğrenebilir. *Bu yaklaşımın aşamalı modeli henüz araştırmayla doğrulanmamıştır.*

ÖNEMLİ KAVRAMLAR

Ortak dikkat	Çocuğun bir başkasıyla aynı nesneye birlikte bakıp o anki ilgiyi ve heyecanı paylaşabilmesi.
Ekolali	Duyulan sözcükleri ya da ekran repliklerini aynı tonlamayla, hemen ya da sonradan tekrarlamak.
Alıcı dil	Söylenen sözcükleri ve yönergeleri anlama kapasitesi.
İfade edici dil	İstek ve duyguları ses, sözcük, jest ya da kartla dışa aktarma.
Gestalt dil işleme	Dili cümle blokları ve ezber sahneler halinde kullanma eğilimi; ayrı bir öğrenme tipi olduğu bilimsel olarak tartışmalıdır.

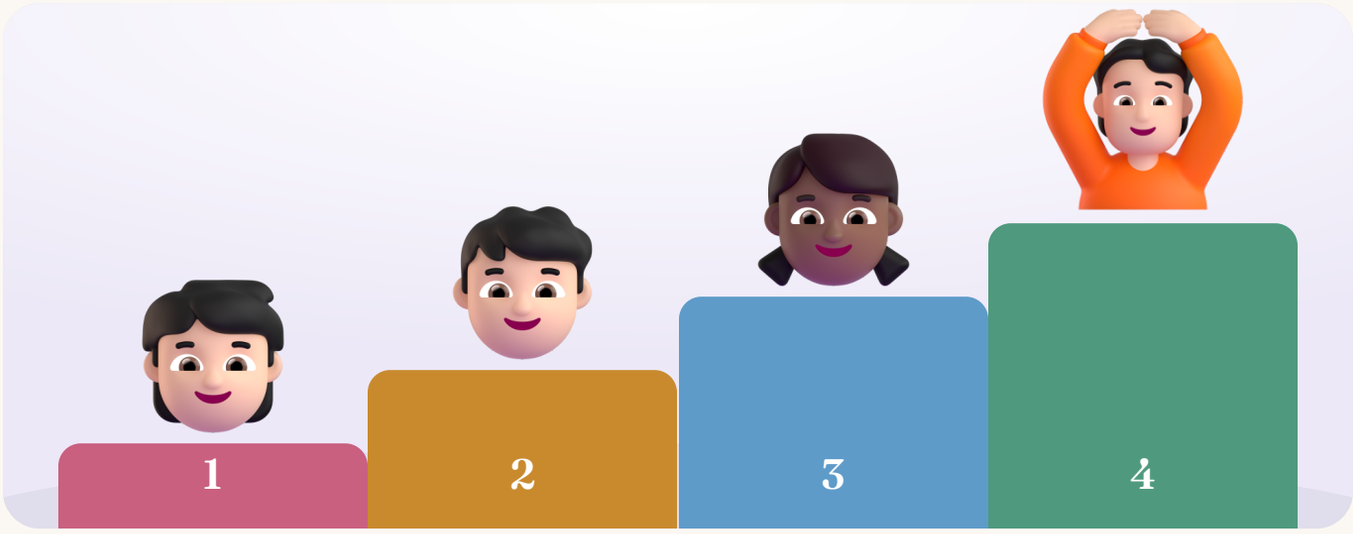
BÖLÜM 03

03

Çocuğunuz İletişimin Hangi Basamağında?

Hanen “More Than Words” modeline göre 4 basamak

Çocuğun seviyesinin çok üstünde hedef koymak hüsran yaratır; altında kalmak gelişimi yavaşlatır. Önce bugün nerede durduğunu belirleyin.

1 · Kendi dünyasında

Nasıl görünür? Yalnız oynamayı tercih eder; yetişkinin elini bir alet gibi kapı koluna koyabilir.

Hedef: Varlığınızdan keyif almasını sağlamak, oyununa ortak olmak.

2 · İstek bildiren

Nasıl görünür? Yalnızca ihtiyaç anında (çikolata, su) elinizi çekiştirir, kısa göz teması kurar.

Hedef: İhtiyaç anlarını jest, ses ya da kartla istemeye çevirmek; sıra almak.

3 · Erken iletişimci

Nasıl görünür? İlginç şeyleri paylaşmak için gösterir: “Bak, hav hav!” Tek sözcük ya da kart kullanır.

Hedef: Tek sözcükleri 2–3 sözcüğe taşımak, sohbet zincirini uzatmak.

4 · Sohbet ortağı

Nasıl görünür? Cümle kurar; sevdiği konularda dakikalarca konuşur, imaları kaçırabilir.

Hedef: Dinleme, sıra bekleme ve dilin sosyal kuralları.

Adım adım cümle kurma aşamaları

1 **Ses ve beden**
ağlama, babıldama

2 **İlk sözcükler**
“Su”, “Gel”, “Anne”

3 **Sözcük birleştirme**
“Su ver”, “Baba gitti”

4 **Tam cümle**
“Parka gitmek istiyorum”

5 **Gelişmiş dil**
“Düştüm çünkü…”

ÖNEMLİ KAVRAMLAR

Hanen modeli	Ailelere, çocuğun düzeyini görüp günlük oyunlarda dili nasıl geliştireceklerini öğreten program.
Söz öncesi iletişim	Sözcükler gelmeden önce bakış, ses, beden ve işaretle niyetini belli etmek.
Sözce uzunluğu	Kurulan cümlelerin ortalama kaç sözcük ya da ekten oluştuğu.

BÖLÜM 04

Kanıta Dayalı Yöntemler

04

ABA, Doğal Öğretim (NDBI) ve resimli kartlar (PECS)

Uygulamalı Davranış Analizi (ABA): Dili işlevlerine ayırmak

İsteme (Mand)
Susayınca "Su" der, hemen su verilir: "Konuşursam istediğime kavuşurum."

Adlandırma (Tact)
Kediyi görünce "Kedi" der; "Aferin, ne güzel kedi!"

Ses taklidi (Echoic)
Yetişkin "Elma" der, çocuk "Elma" diye taklit eder.

Yanıtlama (Intraverbal)
"Adın ne?" sorusuna "Ali" der.

Yapılandırılmış masa başı öğretim bazı becerileri öğretmede etkili olabilir; öğrenilen beceri hemen ev içine ve günlük oyunlara taşınmalıdır.

Doğal Öğretim: Hayatın içinde dil (EMT)

1. İlgisini takip edin
Hangi arabayla oynuyorsa siz de onunla ilgilenin.

2. Göz hizasına inin
Yere oturun ya da çömelin; yüzünüzü görsün.

3. Cümleyi büyütün
"Araba" → "Hızlı araba!" Hep bir sözcük fazlası.

4. 5 saniye bekleyin
Cevabı siz vermeyin; düşünme alanı tanıyın.

Bu teknikler, Erken Başlangıç Denver Modeli (ESDM) ve Temel Tepki Öğretimi (PRT) gibi doğal gelişimsel davranışsal yaklaşımların (NDBI) ortak öğeleridir.

PECS: Resimli kart değişimi

Yaygın endişe: "Kartla anlaşırsa konuşmaya tembelleşir." **Bilimsel gerçek:** Araştırmalar PECS'in konuşmayı engellemediğini ve iletişimi artırdığını; bazı çocuklarda konuşmayı da destekleyebildiğini göstermektedir. Derdini anlatamadığı için ağlayan çocuğa uzatılan bir "SU" kartı, krizi sonlandırabilir.

Resimli kartlar, konuşmanın köprüsü olabilir.

1 Kartı alıp yetişkinin avucuna koyar

2 Uzaktaki yetişkine gidip kartı verir

3 İki kart arasından doğrusunu seçer

4 "İstiyorum" + "Elma" cümle şeridi

5 "Ne istiyorsun?" sorusuna kartla cevap

6 Yorum yapar: "Kedi görüyorum"

ÖNEMLİ KAVRAMLAR

Mand	Acıktığında, susadığında ya da bir oyuncak istediğinde bunu ses, sözcük ya da kartla ifade etmek.
Tact	Gördüğü, duyduğu ya da kokladığı bir şeyin adını söyleyerek fark ettiğini göstermek.
PECS	Konuşmakta zorlanan çocuğa resimli kartı yetişkinle değiş tokuş ederek iletişim kurmayı öğreten yöntem.
Doğal öğretim (NDBI)	Dil becerilerini çocuğun kendi seçtiği günlük oyunların içine yerleştirmek.
Genişletme	Çocuğun söylediği sözcüğe bir sözcük ekleyerek geri söylemek.

BÖLÜM 05

Düzeylere Göre Eylem Planı

05

Kim, ne ile, nasıl ve ne kadar yapacak?

Düzey 1 (destek gerektiren)

Odak: sohbeti sürdürmek, sıra beklemek, mecaz ve duyguları anlamak.

	Anne ve baba	Öğretmen / eğitici	Çocuk
Ne yapacak?	Evde mecazları, esprileri ve deyimleri açıklar; sohbet başlatma ve sıra bekleme alıştırmaları yapar.	Karşılıklı konuşmayı sürdürme, akranlarla ortak oyun ve duyguları anlama çalışmaları yürütür.	Tek bir ilgi alanını sürekli anlatmak yerine karşısındakini dinlemeyi öğrenir.
Ne ile?	Karikatür kitapları, olay sıralama kartları, aile içi sohbet kutusu, duygu yüzleri tablosu.	Video modelleme, sosyal öykü kitapçıkları, akran kutu oyunları.	Akıl oyunları, çizgi romanlar, kurallı grup oyunları.
Nasıl?	Uzun bir anlatımı nazikçe böler: “Bunu anlattığın iyi oldu; sence kardeşin ne demiştir?”	Doğru sohbeti önce videoda izletir, sonra arkadaşıyla canlandırma yaptırır.	Arkadaşına bir soru sorar, cevabını en az iki tur dinler.
Ne kadar?	Günde 2 kez, 15–20 dakikalık sohbet zamanı.	Düzenli bireysel dil seansları ve akran oyun grubu.	Örnek hedef: 3–4 tur süren karşılıklı sohbeti sürdürmek.

Düzey 2 (belirgin destek gerektiren)

Odak: temel sözcük dağarcığı ve iki sözcüklü istekler.

	Anne ve baba	Öğretmen / eğitici	Çocuk
Ne yapacak?	Evi çocuğun konuşma ihtiyacı duyacağı şekilde düzenler; tek sözcükleri iki sözcüğe büyütür.	Temel sözcükleri (isim ve eylemler) öğretir, masa başından serbest oyuna taşır.	İhtiyacını çekiştirerek ya da bağırarak değil, 2 sözcükle ya da kartla anlatır.
Ne ile?	Şeffaf kilitli kutular, yüksek raflar, sevdiği oyuncaklar, günlük etkinlik resimleri.	Resim eşleme kartları, eylem fotoğrafları, PECS panoları, bas-konuş cihazları.	İletişim kartı çantası, tablet, oyuncakları.
Nasıl?	İsteneni hemen vermez; 5 saniye bekler, “Araba ver” diye model olur, çocuk söyleyince verir.	Kartla çalışmanın ardından halıda arabalarla oynayarak sözcüğü tekrar ettirir.	Yetişkinin söylediği sesi ya da sözcüğü taklit eder, istediğini alır.
Ne kadar?	Yemek, giyinme ve oyuna dağılmış günde en az 20 konuşma fırsatı.	Uzmanın belirlediği yoğunlukta planlı özel eğitim ve dil seansları.	Örnek hedef: sözcük dağarcığında düzenli artış ve kendiliğinden ikili istekler.

Düzey 3 (çok yoğun destek gerektiren / az konuşan)

Odak: işlevsel iletişim; ağlama ve öfke yerine kart ya da butonla istemek.

	Anne ve baba	Öğretmen / eğitici	Çocuk
Ne yapacak?	Her küçük sesi ve bakışı iletişim çabası sayar; evde resimli kart (PECS) ortamı kurar.	Ağlama ya da öfke yerine kart vererek ihtiyacını gidermeyi (işlevsel iletişim) öğretir.	Kendine zarar vermek ya da çığlık atmak yerine kartı uzatıp temel ihtiyacını (su, tuvalet) karşılar.
Ne ile?	Cırt cırtlı dayanıklı kart albümü, gerçek nesne fotoğrafları, büyük bas-konuş butonları.	İki sandalyeli çalışma masası, çok sevdiği pekiştireçler (balon, sevdiği yiyecek), PECS albümü.	İletişim albümü, tek tuşlu ses butonları.
Nasıl?	"Konuşmazsan vermem" diye zorlamaz; çocuk suya yönelince kartı eline verir, "Su" der, bardağı verir.	İki kişi çalışır: biri karşıda açık avuçla bekler, diğeri arkadan çocuğun eline rehberlik eder.	Arkadaki yardımcının desteğiyle kartı alıp öğretmenin eline bırakır, ödülüne kolayca ulaşır.
Ne kadar?	Tüm yeme-içme ve tuvalet anlarında kart sistemini tutarlı uygular.	Her oturumda 20–30 kart değişimi yapar, bağımsızlık oranını kaydeder.	Örnek hedef: temel ihtiyaç kartlarını yardımsız uzatmak; ağlama ve öfke anlarının azalması.

Bu süre ve hedefler araştırma ortalaması değil, örnek başlangıç hedefleridir; her çocuğun hızı farklıdır. Hedefleri çocuğunuzu tanıyan uzmanla birlikte belirleyin.

ÖNEMLİ KAVRAMLAR

İşlevsel İletişim Eğitimi (FCT) — Kendine zarar verme ya da ağlama yerine kart veya butonla derdini anlatmayı öğretmek.

Sosyal öykü — Toplumsal kuralları ve duyguları basit resim ve kısa cümlelerle anlatan rehber hikâyeler.

Model olma — Çocuğun söylemesini istediğimiz cümleyi ona canlı olarak göstermek.

BÖLÜM 06

Evde ve Okulda İletişim Fırsatları

06

Konuşması için “tatlı engeller” çıkarın

Her istediğine konuşmadan ulaşabilen çocuk konuşmaya ihtiyaç duymaz. Ebeveynin evdeki en kritik işi, çocuğa **konuşması için tatlı engeller** çıkarmaktır.

4 adımlık iletişim döngüsü

1. Gözlemleyin ve bekleyin
2. Karşısına geçip göz hizasında durun (5 sn)
3. İpucu verin (“Aç de”)
4. En küçük çabayı hemen ödüllendirin

Tuzak kurma taktikleri

- **Görünür ama ulaşılmaz:** Sevdiği bisküviyi şeffaf kavanoza koyup yüksek rafa kaldırın.
- **Eksik parça:** Yoğurdu verin ama kaşığı vermeyin; boyama kâğıdı verin ama kalemi değil.
- **Küçük porsiyon:** Bardağa bir yudum meyve suyu koyun; her seferinde “Daha” desin.
- **Rutini şaşırtın:** Çorap giydirmeden ayakkabıyı uzatın: “Çorap nerede?”

Şeffaf kavanoz rafta: Görür ama ulaşamaz, “Ver!” der.

Yardımı yavaşça geri çekme (ipucu basamakları)

1. Elinden tutup kartı birlikte veririz
2. Dirseğinden hafifçe yönlendiririz
3. Sözcüğü tam söyleriz: “Top de”
4. İlk heceyi fısıldarız: “To…”
5. Yardım yok: kendisi söyler

ÖNEMLİ KAVRAMLAR

Çevresel sabotaj	Konuşma ihtiyacı doğsun diye bilinen düzeni bilerek ve planlı bozmak.
Bekleme süresi	Sorudan sonra cevap fırsatı için sessizce 5 saniye beklemek.
İpucu silikleştirme	Verilen yardımları adım adım azaltıp çocuğun tek başına yapmasını sağlamak.

BÖLÜM 07

Adım Adım Resimli Dil Oyunları

07

Evde ve sınıfta oynanabilecek 10 oyun

Her oyun tek sayfada: gerekenler, hedef, süre; **4 resimli adım**; örnek diyalog; püf noktası ve çocuk tepki vermezse ne yapacağınız. Oyunlara çocuğunuzun basamağına uygun düzeyden başlayın.

01	**Oyun 1: Sihirli Baloncuk Dünyası** Ortak dikkat, iletişim başlatma ve sıra bekleme	Başlangıç
02	**Oyun 2: Battaniye Salıncağı: "Dur-Başla"** Sıra alma; eylemin sürmesi için ses ya da hareketle istemek	Başlangıç
03	**Oyun 3: Kilitli Kavanoz Macerası** "Aç", "Ver", "Yardım" sözcüklerini kendiliğinden söylemek	Orta
04	**Oyun 4: Rampa Yarışı ve Cümle Büyütme** Tek sözcükten 2–3 sözcüklü cümlelere geçmek	Orta
05	**Oyun 5: Oyuncak Hayvan Doyurma** Özne + yüklem cümleleri ve hayali (sembolik) oyun	Orta
06	**Oyun 6: Resimli Restoran ve Sipariş** Rol yapma, nezaket kalıpları ve çok sözcüklü istek	Orta
07	**Oyun 7: Bil Bakalım Bende Ne Var?** Soru sormak, ipuçlarını dinlemek, betimlemek	İleri
08	**Oyun 8: Duygu Çarkı ve Teselli Tiyatrosu** Duygu sözcükleri, neden-sonuç cümleleri ve empati	İleri
09	**Oyun 9: Bariyerli Gizemli Çizim** Görmeden tarif etmek, ayrıntılı betimleme ve dinleme	İleri
10	**Oyun 10: Şarkılı Tünel (Kalıp Konuşan Çocuklar İçin)** Ezber kalıpları bölüp yeni cümleler kurmak	İleri

Her oyunda aynı altın kurallar

Göz hizası
Yere oturun, yüzünüz görünsün.

5 saniye
Cevabı siz vermeyin, bekleyin.

Bir sözcük fazla
Çocuğun söylediğini büyütün.

Anında ödül
En küçük çabayı hemen kutlayın.

ÖNEMLİ KAVRAMLAR

Sembolik oyun	Boş kaşıkla bebeği beslemek ya da muzu telefon gibi kulağa götürmek gibi hayal gücüne dayalı "mış gibi" oyun.
Bariyer oyunu	Araya paravan koyup karşıdakinin görmediği şeyi yalnızca konuşarak ve soru sorarak anlatma ya da buldurma oyunu.
Kalıp birleştirme	Kalıp konuşan çocuğun ezber cümleyi bölüp parçalarını yeni sözcüklerle birleştirmesi.

BAŞLANGIÇ DÜZEY OYUN 01 / 10

01

Sihirli Baloncuk Dünyası

Ortak dikkat, iletişim başlatma ve sıra bekleme

GEREKENLER
Köpük baloncuk şişesi ve çubuğu

İLETİŞİM HEDEFİ
Ortak dikkat; bakış, ses ya da sözcükle "Üfle" / "Yine" diye istemek

SÜRE VE SIKLIK
Günde 10–15 dakika, gün içine yayılmış kısa oturumlar

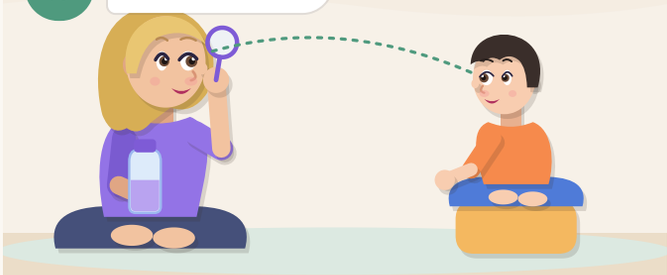
1 **Aynı göz hizasında**

Merak uyandırın

Çocuğun tam karşısına, onunla aynı göz hizasına oturun. Şişeyi açın ama hemen üflemeyin.

2 **Gözlerime bak!**

Çubuğu yüzünüze getirin

Çubuğu kendi burnunuzun hizasında tutun. Böylece çocuğun bakışı çubuktan gözlerinize kayar.

3 **Üfleyeyim mi?**

Bekleyin

Göz göze geldiğiniz an "Üfleyeyim mi?" deyin, içinizden 5'e kadar sayın. Bir bakış, gülümseme ya da ses onay sayılır.

4 **Pat! Pat!**

Ödüllendirin

Hemen üfleyin, coşkuyla "Pat! Pat!" diyerek baloncukları birlikte patlatın.

ÖRNEK DİYALOG

EBEVEYN (Çubuğu göz hizasına kaldırır, sessizce bekler)

ÇOCUK (Önce çubuğa, sonra ebeveynin gözlerine bakar)

EBEVEYN "Baktın! Harika! 1, 2, 3… Üfleee!"

ÇOCUK (Ellerini çırpar) "Bi daha!"

PÜF NOKTASI

Bakış, ses, uzanma ya da jest: herhangi bir iletişim çabasından hemen sonra üfleyin. Göz temasını zorlamayın.

TEPKİ VERMEZSE

Yüzünüze bakmıyorsa çubuğu gözlerinizin hemen önünde hafifçe sallayın. Yine bakmazsa elini çubuğa dokundurun, hemen üfleyip sevinin.

BAŞLANGIÇ DÜZEY OYUN 02 / 10

02

Battaniye Salıncağı: “Dur-Başla”

Sıra alma; eylemin sürmesi için ses ya da hareketle istemek

GEREKENLER
Dayanıklı, yumuşak bir battaniye; iki yetişkin (anne-baba ya da öğretmen-yardımcı)

İLETİŞİM HEDEFİ
“Salla”, “Git” demek ya da vücuduyla işaret vermek

SÜRE VE SIKLIK
Günde 15 dakika, özellikle hareket ihtiyacı olduğunda

Hazırlık

Çocuğu battaniyenin ortasına oturtun. İki yetişkin uçlardan tutup yerden yalnızca birkaç santim kaldırır; altı yumuşak olsun.

Ritim kurun

“Sallan sallan battaniye!” diye şarkı söyleyerek yavaşça sallayın. Çocuğun keyfini izleyin.

Aniden durun

“...ve DUUUR!” deyip battaniyeyi sabit tutun. Beklentiyle gözlerine bakın ve 5 saniye bekleyin.

Tepkiyi ödüllendirin

Çocuk ayaklarını çırptığı, güldüğü ya da “Saa!” dediği an “Sallıyoruz!” diyerek hemen devam edin.

ÖRNEK DİYALOG

EBEVEYN (Battaniyeyi durdurur, tebessümle bekler)

ÇOCUK (Bacaklarını sallar, bakarak) “Saa!”

EBEVEYN “Evet! Salla dedin! Hadi sallıyoruz!”

PÜF NOKTASI

En küçük ses ya da hareket bile iletişimdir; hemen karşılık verin.

TEPKİ VERMEZSE

Durduğunuzda sessiz kalırsa siz model olun: “Salla!” deyin ya da elini hafifçe battaniyede sallatın ve tepkiyi hemen ödüllendirin.

ORTA DÜZEY OYUN 03 / 10

03

Kilitli Kavanoz Macerası

"Aç", "Ver", "Yardım" sözcüklerini kendiliğinden söylemek

GEREKENLER
Şeffaf, kapağı zor açılan plastik kavanoz; içine çok sevdiği bir kraker ya da küçük araba

İLETİŞİM HEDEFİ
Tek sözcük ya da "AÇ" kartıyla istemek

SÜRE VE SIKLIK
Beslenme ve oyun saatlerinde günde 5–6 tekrar

Nesneyi gösterin

Sevdiği krakeri kavanoza koyup kapağı sıkıca kapatın. Kavanozu çocuğun görebileceği yere bırakın.

Sorunu yaşatın

Çocuk açmaya çalışır, başaramaz. Ağlamaya varmadan kavanozu nazikçe elinden alın.

İpucu verin

Kapağa dokunup "Aç" modelini verin. Çocuk "Aç" der ya da "AÇ" kartını uzatırsa başarmıştır.

Hemen açın

"AÇ dedin, açıyorum!" diyerek kapağı çevirin ve krakeri verin. İletişimin kapıları açtığını fark etsin.

ÖRNEK DİYALOG

ÇOCUK (Açamaz, kavanozu uzatır) "Ih ih..."

EBEVEYN (Kapağa dokunur) "Aç de!"

ÇOCUK "Aç!"

EBEVEYN "Aferin sana! 'Aç' dedin, açıyorum!"

PÜF NOKTASI

Kartlı iletişim kuran çocuklar için kavanozun üstüne "AÇ" kartı yapıştırın.

TEPKİ VERMEZSE

Öfkelenirse ilk sesi siz çıkarın ("A..."), çocuğun herhangi bir ses denemesinde kapağı açın. Zorlamayın; bir sonraki tekrara bırakın.

ORTA DÜZEY OYUN 04 / 10

04

Rampa Yarışı ve Cümle Büyütme

Tek sözcükten 2–3 sözcüklü cümlelere geçmek

GEREKENLER
Oyuncak araba rampası (ya da eğik bir karton), farklı renklerde 3–4 araba

İLETİŞİM HEDEFİ
“Mavi araba”, “Araba gitti” gibi ikili sözcükler

SÜRE VE SIKLIK
Günde 20 dakika serbest oyun saatinde

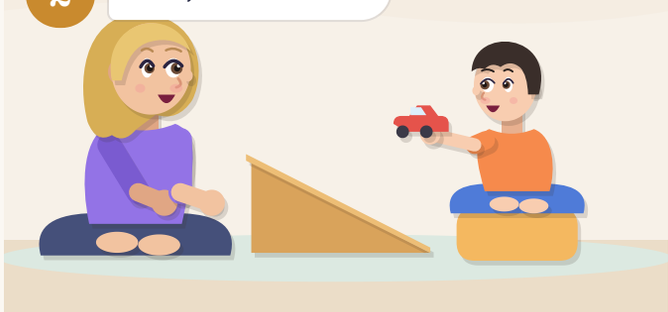
1 **Arabalar kutuda**

Ortamı kurun

Rampayı yere kurun. Arabaları kutuda tutun, çocuğa tek tek verin.

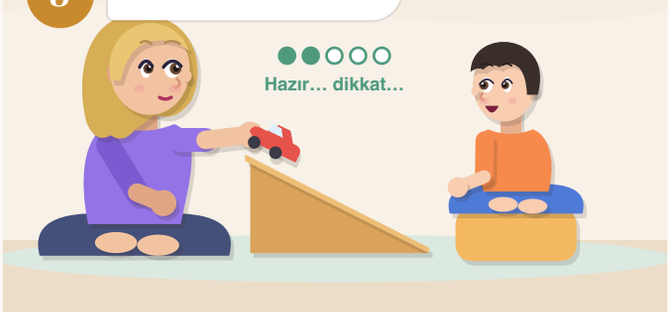
2 **Evet, KIRMIZI araba!**

Cümleyi büyütün

Çocuk “Araba” deyince düzeltmeden bir sözcük ekleyin: “Evet, KIRMIZI araba!”

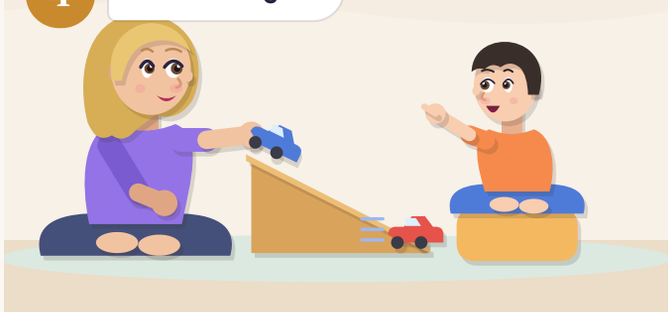
3 **Hazır… dikkat… GİTTİ!**

Eyleme geçin

Arabayı rampanın tepesinde tutun: “Hazır… dikkat…” deyip durun. “Git” deyince bırakın: “Araba GİTTİ!”

4 **Mavi araba gitti!**

Sırayı çocuğa verin

Mavi arabayı tepeye koyup bekleyin. Birkaç tur sonra “Mavi araba gitti!” gibi birleştirmeler gelir.

ÖRNEK DİYALOG

ÇOCUK “Araba!”

EBEVEYN “Mavi araba! Mavi araba gitsin mi?”

ÇOCUK “Mavi araba gitti!”

EBEVEYN “Harika bir cümle! Mavi araba hıızla gitti!”

PÜF NOKTASI

Her zaman çocuğun söylediğinden yalnızca bir sözcük fazlasını söyleyin.

TEPKİ VERMEZSE

Yalnızca “Araba” demekte ısrar ederse iki araba gösterip seçenek sunun: “Kırmızı araba mı, mavi araba mı?”

ORTA DÜZEY OYUN 05 / 10

05

Oyuncak Hayvan Doyurma

Özne + yüklem cümleleri ve hayali (sembolik) oyun

GEREKENLER
Ağzı açık pelüş ayıcık ya da bebek, oyuncak tabak ve kaşık

İLETİŞİM HEDEFİ
“Ayıcık yiyor”, “Mama ver”, “Ayıcık uyudu” cümleleri

SÜRE VE SIKLIK
Günde 10–15 dakika, yemek saatine yakın

Sorunu canlandırın

Pelüş ayıcığı kucağınıza alıp inleme sesi çıkarın: “Ayıcığın karnı çok acıkmış, mama istiyor.”

Kaşığı uzatın

Kaşığı çocuğa verip sorun: “Ayıcığa ne yapalım?” 5 saniye bekleyin.

Cümleyi modelleyin

Çocuk kaşığı ayıcığa uzatınca söyleyin: “Ayıcık mama yiyor!” Komik çiğneme sesleri çıkarın.

Oyunu genişletin

“Ham ham, doydu!” deyin. Sonra yeni bir eylem ekleyin: “Şimdi ayıcığı uyutalım, ninni söyle.”

ÖRNEK DİYALOG

EBEVEYN “Ayıcığın karnı acıkmış. Ne yapalım?”

ÇOCUK (Kaşığı uzatır) “Mama!”

EBEVEYN “Ayıcık mama yiyor! Ham ham!”

ÇOCUK “Ayıcık yiyor!”

PÜF NOKTASI

Boş kaşığı doluymuş gibi yapmak hayal gücünü ve dili birlikte geliştirir.

TEPKİ VERMEZSE

İlgilenmezse çocuğun en sevdiği karakteri ya da oyuncağı kullanın. Önce siz besleyin, sonra kaşığı çocuğun eline verin.

ORTA DÜZEY OYUN 06 / 10

06

Resimli Restoran ve Sipariş

Rol yapma, nezaket kalıpları ve çok sözcüklü istek

GEREKENLER
Yiyecek resimlerinden menü kartı, oyuncak tepsi ve mutfak eşyaları

İLETİŞİM HEDEFİ
“Pizza istiyorum”, “Lütfen”, “Teşekkürler” kalıpları

SÜRE VE SIKLIK
Yemek öncesi evde ya da sınıfta oyun köşesinde

Masayı kurun

Masaya resimli menüyü koyun. Siz garson olun, çocuk müşteri olsun.

Siparişi alın

“Hoş geldiniz! Ne yemek istersiniz?” diyerek menüyü gösterin.

Cümle kurdurun

Çocuk resme dokununca model olun: “Pizza istiyorum.” Tekrar etmesini bekleyin.

Nezaket kalıpları

Tepsiyle getirirken “Afiyet olsun!” deyin; çocuğun “Teşekkür ederim” demesini pekiştirin.

ÖRNEK DİYALOG

EBEVEYN (Garson) “Ne içmek istersiniz?”

ÇOCUK (Meyve suyu resmini gösterir) “Meyve suyu ver!”

EBEVEYN “Buyurun meyve suyunuz!”

ÇOCUK “Teşekkürler!”

PÜF NOKTASI

Sonra rolleri değiştirin: çocuk garson olsun, siz sipariş verin.

TEPKİ VERMEZSE

Sözel konuşmuyorsa menüden resim kartını seçip size uzatmasıyla (PECS’teki gibi kart değişimi) başlayın.

İLERİ DÜZEY OYUN 07 / 10

07

Bil Bakalım Bende Ne Var?

Soru sormak, ipuçlarını dinlemek, betimlemek

GEREKENLER
Karton kutu ya da bez çanta; ev eşyaları, oyuncaklar ya da hayvan kartları

İLETİŞİM HEDEFİ
"Ne renk?", "Büyük mü?", "Yenir mi?" gibi soru kalıpları

SÜRE VE SIKLIK
Haftada 3–4 kez, 20 dakika

Gizem yaratın

Kutuya çocuğun bildiği bir nesne (ör. elma) koyup kapatın. Kutuyu sallayıp ses çıkarın.

İpucu verin

"Kutuda kırmızı ve tatlı bir şey var. Bil bakalım ne?"

Soru sordurun

Hemen tahmin etmek yerine soru sormasını isteyin: "Bana sor: 'Yenir mi?'"

Rolleri değişin

Doğru bilince kutuya nesneyi bu kez çocuk koysun; siz soru sorun.

ÖRNEK DİYALOG

EBEVEYN "Kutuda bir hayvan var! Sor bakalım: 'Uçar mı?'"

ÇOCUK "Uçar mı?"

EBEVEYN "Hayır, ama vak vak der!"

ÇOCUK "Ördek!"

PÜF NOKTASI

Araya karton paravan koyup aynı hayvan kartlarıyla da oynayabilirsiniz.

TEPKİ VERMEZSE

İpuçlarını anlamakta zorlanırsa kutunun kapağını aralayıp nesnenin küçük bir kısmını gösterin.

İLERİ DÜZEY OYUN 08 / 10

08

Duygu Çarkı ve Teselli Tiyatrosu

Duygu sözcükleri, neden-sonuç cümleleri ve empati

GEREKENLER
Mutlu, üzgün, kızgın, korkmuş yüzleri olan döner çark; oyuncak bebek ya da ayıcık

İLETİŞİM HEDEFİ
"Üzgün, çünkü dondurması düştü", "Üzülme" demek

SÜRE VE SIKLIK
Günde 15–20 dakika canlandırma oyunu

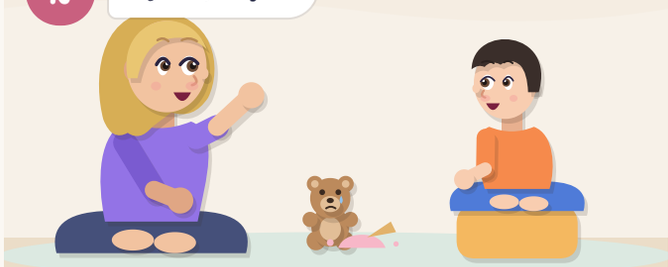
1 Nasıl hissediyor?

Çarkı çevirin

Çocuk çarkı çevirsin. Kısa bir olay anlatın; çark "üzgün" yüzde dursun.

2 Eyvah, düştü!

Olayı canlandırın

Oyuncağın dondurmasını düşürün: "Eyvah! Dondurması yere düştü!"

3 Neden üzgün?

Nedenini sorun

"Sence nasıl hissediyor? Neden üzgün?" "Çünkü…" ile başlayan cevabı bekleyin.

4 Üzülme!

Teselli edin

"Ona ne diyebilirsin?" Model olun: "Üzülme, ben sana yenisini alırım." Birlikte canlandırın.

ÖRNEK DİYALOG

EBEVEYN "Ayıcık Tobi ağlıyor! Neden üzgün?"

ÇOCUK "Çünkü dondurması düştü!"

EBEVEYN "Aferin! Tobi'ye ne diyelim?"

ÇOCUK "Üzülme Tobi!" (Sarılır)

PÜF NOKTASI

Yüzünüzde abartılı mimikler yapın; çocuk duyguyu yüzden okumayı öğrenir.

TEPKİ VERMEZSE

Soyut duygularda zorlanırsa önce yüz ifadesi kartlarını kendi yüzünüzle eşleştirme oyunu oynayın.

İLERİ DÜZEY OYUN 09 / 10

09

Bariyerli Gizemli Çizim

Görmeden tarif etmek, ayrıntılı betimleme ve dinleme

GEREKENLER
Karton paravan, kâğıt ve boya kalemleri; basit bir hazır resim

İLETİŞİM HEDEFİ
"Sarı bir güneş çiz, yanına mavi ev yap" gibi tarifler

SÜRE VE SIKLIK
Haftada 2 kez, 25 dakika

Bariyeri kurun

Masaya, iki kişinin birbirinin kâğıdını görmesini engelleyen bir karton yerleştirin.

Çocuk tarif etsin

Çocuğa hazır bir resim verin (ör. sarı güneş, mavi ev). Görmediğiniz resmi size anlatsın.

Siz çizin, soru sorun

Söylenenleri çizin. Anlamadığınızda sorun: "Hangi renk yapayım?"

Karşılaştırın

Bariyeri kaldırıp iki resmi yan yana koyun. Benzerlikleri ve komik farkları birlikte kutlayın.

ÖRNEK DİYALOG

ÇOCUK "Bir yuvarlak çiz!"

EBEVEYN "Çizdim! Hangi renk yapayım?"

ÇOCUK "Sarı yap, o bir güneş!"

EBEVEYN "Harika! Güneşin yanına ne çizeyim?"

PÜF NOKTASI

Önce siz tarif edin, çocuk çizsin; sonra rolleri değiştirin.

TEPKİ VERMEZSE

Bocalarsa ilk turlarda bariyeri kaldırıp nasıl anlatacağını siz gösterin.

İLERİ DÜZEY OYUN 10 / 10

10

Şarkılı Tünel (Kalıp Konuşan Çocuklar İçin)

Ezber kalıpları bölüp yeni cümleler kurmak

GEREKENLER
Kumaş oyun tüneli (ya da iki sandalye üstüne örtülmüş battaniye)

İLETİŞİM HEDEFİ
"Hadi tünelden… geçelim / koşalım / atlayalım" gibi esnek kalıplar

SÜRE VE SIKLIK
Günde 10 dakika, hareket oyunu olarak

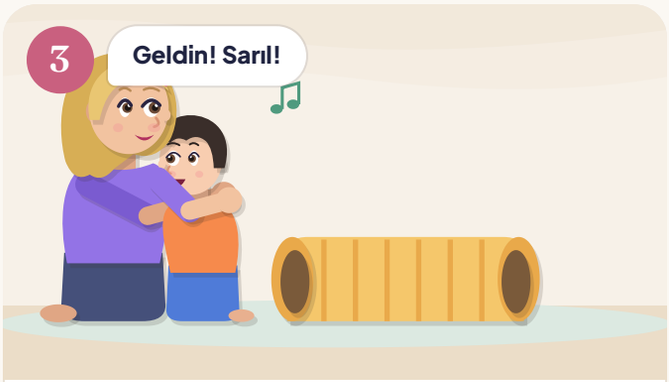
Kalıbı söyleyin

Tünelin bir ucunda siz, diğer ucunda çocuk olsun. Şarkı söyler gibi seslenin: "Hadi-tünelden-hızlıca-geçelim!"

Çocuk geçsin

Çocuk tünelden emekleyerek size doğru gelsin. Bunu birkaç kez tekrarlayın.

Kucaklayın

Çocuk tünelden çıkınca ona sarılın. Kalıp her seferinde aynı ezgiyle söylensin.

Kalıbı bölün

Kalıbı ezberledikten sonra "Hadi tünelden…" deyip susun. "…geçelim!" ya da "…koşalım!" demesini bekleyin.

ÖRNEK DİYALOG

EBEVEYN "Hadi tünelden…" (bekler)

ÇOCUK "…geçelim!"

EBEVEYN "Hadi tünelden… zıplayalım!"

ÇOCUK "Zıplayalım!"

PÜF NOKTASI

Kalıbın sonuna her seferinde farklı bir eylem ekleyin; çocuk parçaları ayırmayı öğrenir.

TEPKİ VERMEZSE

Kalıbı tamamlamazsa ilk heceyi fısıldayın ("geç…"), tamamladığında yine kucaklayın.

BÖLÜM 08

Altın Tavsiyeler

08

Uygularken yapılan hatalar ve ileriye dönük öneriler

“Terapist anne-baba” tuzağına düşmeyin

Sabahtan akşama “Şunu de, bu ne renk?” diye sınav yapmak çocuğu iletişimden soğutur. Siz her şeyden önce onun şefkatli anne-babasısınız; dil çalışmaları sevgi dolu oyunların içine saklanmış minik fırsatlardır.

Sürekli “Söyle bakayım” demeyin

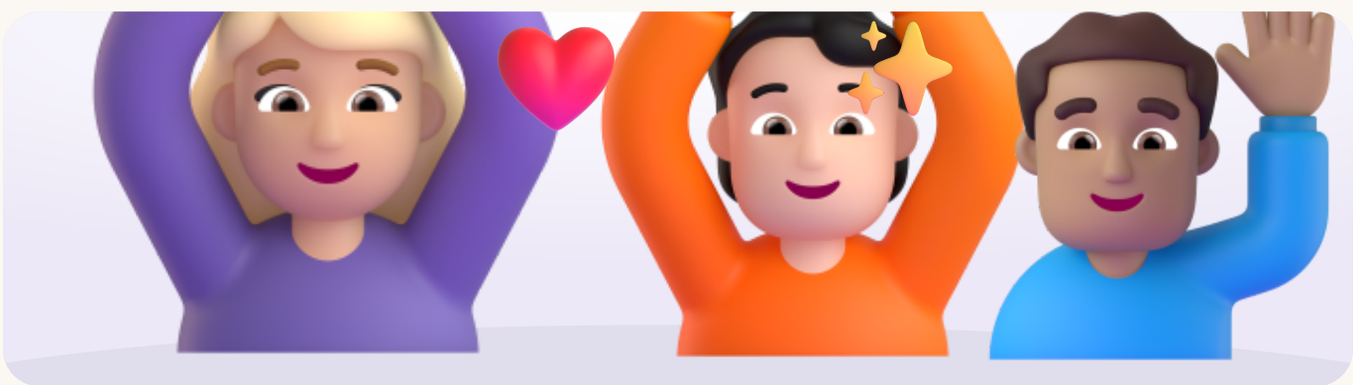
Baskı kaygı yaratır, kaygıyla dil öğrenilmez. Modeli bir kez, sakin ve neşeli söyleyin, 5 saniye bekleyin.

Ekolaliyi yasaklamayın

“Sus, saçmalama!” yerine tekrarın hangi duyguya karşılık geldiğini anlamaya çalışın ve doğru ifadeyi verin: “Bitti, gitmek istiyorsun.”

Kendi hızına saygı duyun

Her çocuğun gelişimi parmak izi gibidir. Kıyaslamayın: Bir kartı tek başına uzatabilmek bile büyük bir zaferdir.

Kitapçığa eklenebilecek modüller

İki dilli evler

Araştırmalar iki dilli büyümenin dil gelişimini ek olarak geciktirmediğini gösteriyor; ailenin kendi dilini bırakması önerilmez.

Tablet ve AAC

Türkçe bas-konuş uygulamalarının adım adım kurulumu.

Akran iletişimi

Park ve anaokulunda diğer çocuklarla kaynaşma oyunları.

Duyusal rahatlama

Çocuğu sakinleştiren duyusal etkinlikler (kanıtı sınırlı; uzmanla birlikte planlayın).

Araştırılması gereken konular

Türkçe sondan eklemeli bir dildir (“ev-im-de-ki-ler”). Otizmli Türk çocuklarının ekleri hangi sırayla öğrendiği ve kalıp konuşan çocukların Türkçe replikleri nasıl parçaladığı daha çok araştırılmalı; Türkçeye özgü kart ve materyal setleri üretilmelidir.

ÖNEMLİ KAVRAMLAR

Nöroçeşitlilik	Otizmi bir hastalık değil, insan beyninin saygı duyulması gereken doğal bir çeşitliliği olarak gören bakış.
Terapist tuzağı	Ebeveynin, çocuğun sığınağı olan rolünü unutup sürekli ders yaptıran bir eğitimciye dönüşmesi.
İki dillilik	Çocuğun aile ya da çevresinde aynı anda iki dile maruz kalarak büyümesi.

Kaynakça

1. American Psychiatric Association. (2022). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (5th ed., text rev.; DSM-5–TR). Washington, DC: APA.
2. Blanc, M. (2012). *Natural Language Acquisition on the Autism Spectrum*. Communication Development Center.
3. Bondy, A., & Frost, L. (1994). The Picture Exchange Communication System. *Focus on Autistic Behavior, 9*(3), 1–19.
4. Dawson, G., Rogers, S., Munson, J., et al. (2010). Randomized, controlled trial of an intervention for toddlers with autism: the Early Start Denver Model. *Pediatrics, 125*(1), e17–e23.
5. Flippin, M., Reszka, S., & Watson, L. R. (2010). Effectiveness of the Picture Exchange Communication System (PECS) on communication and speech for children with autism spectrum disorders: A meta-analysis. *American Journal of Speech-Language Pathology, 19*(2), 178–195.
6. Hambly, C., & Fombonne, E. (2012). The impact of bilingual environments on language development in children with autism spectrum disorders. *J. Autism and Developmental Disorders, 42*(7), 1342–1352.
7. Hancock, T. B., & Kaiser, A. P. (2002). The effects of trainer-implemented enhanced milieu teaching on the social communication of children with autism. *Topics in Early Childhood Special Education, 22*(1), 39–54.
8. Hutchins, T. L., Knox, S. E., & Fletcher, E. C. (2024). Natural language acquisition and gestalt language processing: A critical analysis of their application to autism and speech language therapy. *Autism & Developmental Language Impairments, 9*.
9. Kasari, C., Paparella, T., Freeman, S., & Jahromi, L. B. (2008). Language outcome in autism: Randomized comparison of joint attention and play interventions. *J. Consulting and Clinical Psychology, 76*(1), 125–137.
10. Koegel, R. L., & Koegel, L. K. (2006). *Pivotal Response Treatments for Autism*. Paul H. Brookes.
11. Mundy, P., & Newell, L. (2007). Attention, joint attention, and social cognition. *Current Directions in Psychological Science, 16*(5), 269–274.
12. Prizant, B. M. (1983). Language acquisition and communicative behavior in autism: Toward an understanding of the “whole” of it. *J. Speech and Hearing Disorders, 48*(3), 296–307.
13. Prizant, B. M., & Duchan, J. F. (1981). The functions of immediate echolalia in autistic children. *J. Speech and Hearing Disorders, 46*(3), 241–249.
14. Schreibman, L., Dawson, G., Stahmer, A. C., et al. (2015). Naturalistic Developmental Behavioral Interventions. *J. Autism and Developmental Disorders, 45*(8), 2411–2428.
15. Shaw, K. A., Williams, S., Patrick, M. E., et al. (2025). Prevalence and early identification of autism spectrum disorder among children aged 4 and 8 years — ADDM Network, 16 sites, United States, 2022. *MMWR Surveillance Summaries, 74*(2), 1–22.
16. Skinner, B. F. (1957). *Verbal Behavior*. New York: Appleton-Century-Crofts.
17. Steinbrenner, J. R., Hume, K., Odom, S. L., et al. (2020). *Evidence-Based Practices for Children, Youth, and Young Adults with Autism*. FPG, UNC-Chapel Hill.
18. Sussman, F. (2012). *More Than Words* (2nd ed.). Toronto: The Hanen Centre.
19. Tager-Flusberg, H., et al. (2009). Defining spoken language benchmarks for children with ASD. *JSLHR, 52*(3), 643–652.
20. Trevisan, D. A., Roberts, N., Lin, C., & Birmingham, E. (2017). How do adults and teens with self-declared autism spectrum disorder experience eye contact? A qualitative analysis of first-hand accounts. *PLoS ONE, 12*(11), e0188446.

Birlikte Konuşuyoruz: Sabır, oyun ve sevgiyle, adım adım.

3D görseller: Microsoft Fluent Emoji (MIT Lisansı).

MAKALE

OTİZMİ ANLAMAK: TANI, YAYGINLIK VE PSİKOLOJİK MÜDAHALELER

Doç. Dr. Elvan KİREMİTÇİ CANIÖZ
Balıkesir Üniversitesi Psikoloji Bölümü

Otizm

Otizm, erken çocuklukta başlayan ve kişinin hayatı boyunca onunla birlikte devam eden nörogelişimsel bir durumdur. Otizmin temelinde, beynin gelişiminde ve bilgiyi işleme tarzında görülen farklılıklar vardır. Otizm bir hastalık değildir, bir farklılıktır; anne babanın çocuğunu yetiştirme tarzına göre görülen bir durum değildir.

Tanı sistemlerinde bugün kullanılan resmî ad Otizm Spektrum Bozukluğu, kısaca OSB' dir (American Psychiatric Association [APA], 2022; World Health Organization [WHO], 2019).

DSM-5–TR, tanıyı iki temel alana bakarak koymaktadır (APA, 2022):

1. Sosyal iletişim ve etkileşimde süregelen güçlükler. Bu alanda karşılıklı sosyal-duygusal etkileşimde zorlanma; göz teması, jest ve mimik gibi sözel olmayan iletişim araçlarını kullanma ve anlama biçimi de farklılık ve son olarak ilişki kurmak, bu ilişkileri sürdürmek ve anlamlandırmakta yaşanan güçlük görülmektedir.

2. Sınırlı, yinelenen davranış, ilgi ve etkinlikler. Bu başlık altında el çırpma ya da ekolali (duyduğunu tekrarlama) gibi yinelenen hareket veya konuşmalar, rutinlere sıkı sıkıya bağlı kalıp değişikliğe direnmek, çok dar ve yoğun ilgi alanları ile ses, ışık, doku ya da kokuya karşı aşırı veya düşük duyarlılık dört özelliğinden en az ikisinin görülmesi yeterlidir.

Bireyin otizm tanısı alması için bahsedilen belirtilerin erken gelişim döneminde başlamış olması şarttır. Ancak bu belirtiler her zaman ve hemen göze çarpmazlar; bazı çocuklarda bu belirtiler ancak çocuktan beklenen sosyal beklentiler artıp çocuğun baş edebileceğinden fazlası istendiğinde belirginleşmektedir. Görülen bu belirtiler, bireyin gündelik işlevselliğini klinik açıdan anlamlı etkilemektedir (APA, 2022).

Tarihçe

Otizmi 1943 yılında resmi olarak ilk tanımlayan kişi Leo Kanner olmuştur. Kanner'in gözlemlediği çocukların başkalarıyla temastan belirgin biçimde kaçındığı, çevrelerindeki her objenin aynı kalmasını istedikleri görülmüştür (Kanner, 1943). Ertesi yıl Hans Asperger (1944) davranışsal olarak biraz farklı bir grubu tarif etmiş: dil ve zihinsel gelişimleri görece iyi, fakat sosyal etkileşimleri belirgin biçimde farklı çocukların yaşadıkları durumları vurgulamıştır. Asperger'in yazdıkları İngilizce konuşulan dünyada uzun süre bilinememiştir. Kendisini alana tanıtan, Lorna Wing'in 1981 tarihli makalesi olmuş ve "Asperger sendromu" adı da bu makaleden sonra kullanılmaya başlanmıştır (Wing, 1981).

Otizm Spektrum Bozukluğu

"Spektrum" sözcüğü, otizmin her insanda aynı şekilde ve aynı şiddette görülmediğini anlatmak için kullanılmaktadır. Wing ve Gould (1979) sosyal etkileşim, iletişim ve imgelemdeki güçlüklerin (Wing üçlüsü) birbirinden kesin çizgilerle ayrılmış kutucuklara sığmadığını, bir süreklilik üzerinde dağıldığını göstermiştir. Bugün spektrum dediğimizde aklımıza gelen anlayış, büyük ölçüde bu çalışmadan doğmaktadır.

Tanı için resmî düzeyde değişim 2013 yılında DSM-5' in yayınlanması ile olmuştur. Yayınlanan tanı ölçütleri başvuru el kitabına göre, otistik bozukluk, Asperger bozukluğu, çocukluk dezintegratif bozukluğu ve başka türlü adlandırılamayan yaygın gelişimsel bozukluk o güne dek ayrı tanılar olarak incelenmiş, DSM-5 ile belirtiler tanılar "Otizm Spektrum Bozukluğu" başlığı altında toplanmıştır (APA, 2022; WHO, 2019). Bu nedenle, "Asperger sendromu" artık resmî bir tanı sayılmamaktadır ancak bu ifade halen günlük kullanım dilinde yer almaktadır.

Spektrum içindeki farklılıkları anlatırken genellikle üç boyuttan söz edilmektedir:

1. Destek gereksinimi düzeyi. DSM-5–TR destek gereksinimi için "destek gerektiren" (Düzey 1), "belirgin destek gerektiren" (Düzey 2) ve "çok belirgin destek gerektiren" (Düzey 3) olmak üzere ayrı bir düzey belirlemektedir (APA, 2022).

2. Eşlik eden özellikler. Klinisyen ayrıca zihinsel yetersizlik, dil bozukluğu ya da bilinen bir genetik veya tıbbi durumun olup olmadığını mutlaka incelemelidir. Hiç konuşmayan biri ile derslerinde çok başarılı ama arkadaşlık ilişkilerinde zorlanan biri aynı tanıyı alabilmektedir.

3. Eş tanılar. DEHB, kaygı bozuklukları, epilepsi, uyku sorunları ve sindirim sistemi (gastrointestinal) sorunları otizmle birlikte sık görülmektedir (Lord vd., 2018, 2020).

Spektrumu, bir ucunda "hafif", öbür ucunda "ağır" otizm yazan bir cetvel gibi hayal etmek yanlış olmaktadır. Aynı birey bir alanda çok güçlü olurken başka bir alanda yoğun desteğe ihtiyaç duyabilmektedir. Bu süreçte bireyi anlamak için tek bir etikete değil, bireyin bireysel profiline bakılması gerekmektedir.

Yaygınlık

Otizm spektrum bozukluğu yaygınlık açısından incelendiğinde, dünyada yaklaşık her 100 çocuktan birinin otizm spektrumunda olduğu tahmin edilmektedir (Zeidan vd., 2022). ABD' de ise hastalık Kontrol ve Önleme Merkezi' nin izlem ağının yayınladığı en son raporda ise, 8 yaşındaki çocuklar için otizm spektrum bozukluğu görülme oranı yaklaşık 31'de 1 olarak verilmiştir (Shaw vd., 2025). Ancak aradaki fark ve yıllar içindeki yükseliş, otizmin gerçekten çoğaldığını göstermekten ziyade, tanı ölçütlerinin genişlediğini, farkındalığın arttığını ve tarama ile hizmetlere ulaşma olanaklarının ülkeden ülkeye değiştiğini göstermektedir.

Otizm spektrum bozukluğu için cinsiyetler açısından bir karşılaştırma yapıldığında, erkek çocukların kızlara oranla 3–4 kat kadar daha sık tanı aldıkları görülmektedir (Loomes vd., 2017). Ancak bu karşılaştırma için kız çocuklarının ve kadınların belirtilerini sosyal ortamlarda göstermemesi gibi durumlar nedeniyle, bireylerin çoğu zaman tanı almaları gecikmekte ya da bu bireylere hiç tanı konulmamaktadır.

Tanı ve Destek

Otizm spektrum bozukluğu için tanı koyma süreci, gelişim öyküsü ve doğrudan gözleme dayanmaktadır. Tanı koymak için en esık kullanılan araçlar Otizm Tanısal Gözlem Çizelgesi (ADOS-2) ve Otizm Tanı Görüşmesi (ADI-R)' dir. Güvenilir bir tanı genellikle 2 yaş civarında konulabilmektedir (Lord vd., 2020).

Otizmin bir tedavisi bulunmamaktadır. Amaç, bireyin iletişimini, bağımsızlığını ve yaşam kalitesini desteklemektir. Erken ve yoğun gelişimsel-davranışsal müdahaleler, konuşma ve dil terapisi, ergoterapi, aile eğitimi ve eğitimde uyarlamalar kanıta dayalı yaklaşımlar arasında yer almaktadır. (Lord vd., 2018).

Psikolojik Müdahale Sürecinde Dikkat Edilmesi Gerekenler

- **Bireye özgü, çok yönlü değerlendirme.** Her bireyin özellikleri ve ihtiyaçları farklıdır. O nedenle, müdahale planı bireyin ihtiyaçlarına yönelik olarak hazırlanmalı ve kişiye göre yapılmalıdır. Müdahale sürecine başlarken öncelikle kapsamlı bir psikososyal ve davranışsal değerlendirme yapılmalıdır. Bu değerlendirmede sosyal iletişimdeki güçlüklere ve tekrarlayıcı davranışlara bakılmaktadır. Kaygı gibi eşlik eden sorunlar da bu aşamada ele alınmalıdır (Hai vd., 2025; Zaboski ve Storch, 2018).

- **Davranışsal müdahaleler.** Araştırma desteği en güçlü yaklaşımlardan biri, uygulamalı davranış analizidir (ABA). ABA, otizmli çocukların sosyal becerilerini ve öz bakım becerilerini geliştirmede etkili bulunmuştur. Bilişsel davranışçı terapi (BDT) ve dil-konuşma terapisi de sık kullanılan yöntemler arasındadır. BDT'nin özellikle kaygıyı ve takıntılı düşünceleri yönetmede yararlı olduğu görülmektedir (Hai vd., 2025; Vause vd., 2017).
- **Kaygı ve eşlik eden sorunlarla baş etmek.** Otizmde kaygı belirtileri sıklıkla görülmektedir. Bu belirtiler ele alınmadığında, sosyal güçlükleri ve diğer davranış sorunlarını ağırlaştırabilir. Bu nedenle, kaygı belirtilerinin doğru biçimde değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu belirtilerin ele alınması süresinde otizme uyarlanmış BDT gibi yöntemlerle çalışılmaktadır. İlaç tedavisi ancak gerçekten ihtiyaç olan durumlarda ve dikkatle kullanılmalıdır (Zaboski ve Storch, 2018).
- **Ailenin ve çevrenin katılımı.** Ailenin müdahale sürecine etkin biçimde katılması büyük fark yaratmaktadır. Aile desteği özellikle yeme sorunlarında ya da belirgin yiyecek seçiciliğinde daha da önem kazanmakta, evde verilen destek, süreci kolaylaştırmaktadır (Blennerhassett vd., 2025). Bu durumlarda aile temelli tedaviler önerilmektedir. Bu yaklaşımlar ebeveynlerin çocuklarının belirtileriyle baş etme konusunda kendilerini daha yetkin hissetmelerini sağlamaktadır
- **Erken tanı ve erken müdahale.** Müdahaleye ne kadar erken başlanırsa gelişimsel kazanımlar o kadar olumlu olmaktadır. Çocuklarda ilk belirtilerin 18–24 ay döneminde fark edilebilmesi için güvenilir tarama araçlarından yararlanılmalıdır. Erken fark edilen çocuklar, uygun eğitim ve terapi programlarına da erken başlayabilmektedir (Abualait vd., 2024).
- **Yeni teknolojiler ve yenilikçi yaklaşımlar.** Oyun temelli terapiler, sosyal etkileşimi ve becerileri oyun içinde desteklemek amacıyla giderek daha çok kullanılmaktadır. Girişimsel olmayan beyin uyarımı (noninvaziv beyin modülasyonu) gibi yöntemler ise nöroplastisiteyi hedeflemektedir. Bu yöntemlerin davranışsal ve bilişsel işlevleri iyileştirme potansiyeli vardır (Eshraghi vd., 2023; Prasad ve Bhatia, 2025).
- **Ekip çalışması ve düzenli izlem.** Müdahale ekibinde genellikle psikologlar, dil ve konuşma terapistleri, hekimler, eğitimciler ve aile birlikte yer almaktadır. Müdahale süreci durağan değil, bireyin ihtiyaçları değiştikçe düzenli değerlendirmelerle plan da güncellenmektedir (Hai vd., 2025).

Kaynakça

Abualait, T., Alabbad, M., Kaleem, I., Imran, H., Khan, H., Kiyani, M. M., & Bashir, S. (2024). Autism Spectrum Disorder in Children: Early Signs and Therapeutic Interventions. *Children (Basel, Switzerland)*, *11*(11), 1311. https://doi.org/10.3390/children11111311

American Psychiatric Association. (2022). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed., text rev.). https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425787

Asperger, H. (1944). Die „Autistischen Psychopathen" im Kindesalter. *Archiv für Psychiatrie und Nervenkrankheiten, 117*, 76–136.

Brennan, J., Ward, O.F., Tomeny, T.S. *et al.* A Systematic Review of Parental Self-Efficacy in Parents of Autistic Children. *Clin Child Fam Psychol Rev* **27**, 878–905 (2024). https://doi.org/10.1007/s10567-024-00495-2

Eshraghi, A., Griff, J., Langlie, J., Bencie, N., Cromar, Z., Mittal, J., Memis, I., Wallace, S., Marcillo, A., & Mittal, R. (2023). Recent advancements in noninvasive brain modulation for individuals with autism spectrum disorder. *Neural Regeneration Research*, *18*(6), 1191, 1191–1195. https://doi.org/10.4103/1673-5374.360163

Hai, Y., Bai, S., Qiao, H., Li, D., Wang, D., & Xia, M. (2025). A Review of Therapeutic Approaches for Autism Spectrum Disorder. *Brain Sciences*, *15*(12), 1280. https://doi.org/10.3390/brainsci15121280

Kanner, L. (1943). Autistic disturbances of affective contact. *Nervous Child, 2*, 217–250.

Lord, C., Elsabbagh, M., Baird, G., & Veenstra-VanderWeele, J. (2018). Autism spectrum disorder. *The Lancet, 392*(10146), 508–520.

Lord, C., Brugha, T. S., Charman, T., Cusack, J., Dumas, G., Frazier, T., ... Veenstra-VanderWeele, J. (2020). Autism spectrum disorder. *Nature Reviews Disease Primers, 6*, 5.

Loomes, R., Hull, L., & Mandy, W. P. L. (2017). What is the male-to-female ratio in autism spectrum disorder? A systematic review and meta-analysis. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 56*(6), 466–474.

Ozsahin, I., Mustapha, M. T., Albarwary, S., Sanlidag, B., Ozsahin, D. U., & Butler, T. A. (2021). An investigation to choose the proper therapy technique in the management of autism spectrum disorder. *Journal of Comparative Effectiveness Research*, *10*(5), 423–437. https://doi.org/10.2217/cer-2020-0162

Prasad, D., & Bhatia, S. (2025). *Autism Spectrum Disorder Diagnosis: A Comprehensive Review of Machine Learning Approaches* (pp. 89–101). Wiley. https://doi.org/10.1002/9781394280735.ch5

Shaw, K. A., Williams, S., Patrick, M. E., Valencia-Prado, M., Durkin, M. S., Howerton, E. M., Ladd-Acosta, C. M., Pas, E. T., Bakian, A. V., Bartholomew, P., Nieves-Muñoz, N., Sidwell, K., Alford, A., Bilder, D. A., DiRienzo, M., Fitzgerald, R. T., Furnier, S. M., Hudson, A. E., Pokoski, O. M., Shea, L., … Maenner, M. J. (2025). Prevalence and Early Identification of Autism Spectrum Disorder Among Children Aged 4 and 8 Years - Autism and Developmental Disabilities Monitoring Network, 16 Sites, United States, 2022. *Morbidity and mortality weekly report. Surveillance summaries (Washington, D.C. : 2002)*, *74*(2), 1–22. https://doi.org/10.15585/mmwr.ss7402a1

Vause, T., Neil, N., Jaksic, H., Jackiewicz, G., & Feldman, M. (2017). Preliminary Randomized Trial of Function-Based Cognitive-Behavioral Therapy to Treat Obsessive Compulsive Behavior in Children With Autism Spectrum Disorder. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, *32*(3), 218–228. https://doi.org/10.1177/1088357615588517

Wing, L. (1981). Asperger's syndrome: A clinical account. *Psychological Medicine, 11*(1), 115–129.

Wing, L., & Gould, J. (1979). Severe impairments of social interaction and associated abnormalities in children: Epidemiology and classification. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 9*(1), 11–29.

World Health Organization. (2019). *International classification of diseases for mortality and morbidity statistics* (11th rev.; 6A02 Autism spectrum disorder).

Zaboski, B. A., & Storch, E. A. (2018). Comorbid autism spectrum disorder and anxiety disorders: a brief review. *Future Neurology*, *13*(1), 31–37. https://doi.org/10.2217/fnl-2017-0030

Zeidan, J., Fombonne, E., Scorah, J., Ibrahim, A., Durkin, M. S., Saxena, S., Yusuf, A., Shih, A., & Elsabbagh, M. (2022). Global prevalence of autism: A systematic review update. Autism Research, 15(5), 778–790. https://doi.org/10.1002/aur.2696